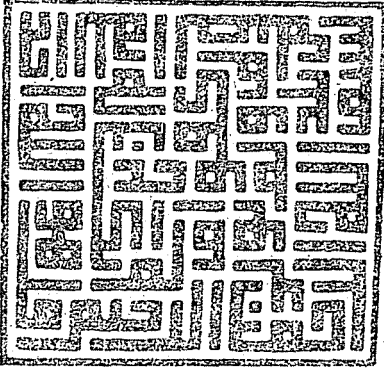

HAZİRAN 1992

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

8. Sayı

Atatürk Üniversitesi Basımevi — ERZURUM, 1988

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE
VE
MA'ÂNİ EL-EDEVÂT VE'LHURÛF ADLI ESERİ x

Dr. Hüseyin Avni ÇELİK

Bilindiği gibi bir müellifin değeri, karakterine, ictimai hayattaki yerine, faaliyetlerine, öğrenimine ve telif ettiği eserlerine bağlı olduğu kadar, yaşadığı çevrenin siyasî, ilmi ve ictimai hayatı ile yakından ilgilidir. Bu bakımdan İbn Kayyim el-Cevziyye'nin hayatı, ilmi ve edebî şahsiyeti ile tanıtmak istediğimiz eserine geçmeden önce, müellifin yetişmesinde büyük tesiri olan siyasî, ilmi, dîni ve ictimai duruma temas etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

a-) Devrin Siyasî Durumu

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin doğumundan takriben beş buçuk asır önce, kanlı bir ihtilâlin sonunda temelleri atılan Abbâsî hilâfeti, zamanla değerli halifeler ve kabiliyetli devlet ricalı sayesinde siyasî ve iktisadî istikrarına kavuşmuş, ayrıca Basra, Kûfe ve Bağdat gibi şehirler, ilim merkezleri hâline gelmiş böylece islâmî, tarihî, edebî, felsefî ve ictimai sahalarda yapılan çalışmalar, islâm kültürü ve edebiyatını vucûde getirmiştir.

Hicrî III. asrın ortalarından itibaren otoritesi sarsılan Bağdat Abbâsî Devleti, 640/1243 de hilâfete getirilen zayıf, tecrübesiz ve beceriksiz Mustasım ile tarihe karışmıştır.¹ 656/1258 de Moğollar'ın istilâsı ile, çoktan otoritesini yitirmiş olan Abbâsîler'in mevcut siyasî gücü ortadan kalktığı gibi, Şam ve Irak'ta Selçuklu'ları temsil eden Atabek'lerden de pek azı kalmış, bunlar da Tatar'ların istilâsına karşı koyamaz hale gelmişlerdir. Bu durumdan istifade eden Fransa kralı IX. Lui, bölgenin siyasî istikrarsızlığından faydalanarak Mısır sahillerini ele geçirmiş ve Kahire'ye doğru ilerlerken 648/1250'de Eyyubiler'e esir düşmüştür.

Gürülüyor ki İbn Kayyim el-Cevziyye doğmadan önce, zaman zaman devam eden haçlı seferleri ve Moğollar'ın istilâsı, bölge devletlerini çökertmiş, siyasî otoritelerini sarsmıştır². Moğol hükümdarı Hulâgu bununla kalmıyarak

x Bu makalemizi hazırlarken, aynı başlığı taşıyan tezimizden büyük ölçüde faydandık.

1- Ömer Ferrûh, Tarihü'l-Edebî'l-Arabî, III, 425-426.

2- a.e. III, 426.

zulmünü ilim adamlarını katletmede de göstermiştir. Şüphesiz bu siyasî hadiselerin vahim sonuçları islâm âleminde, özellikle bölge halkı üzerinde derin yaralar açmış, netice itibarı ile halktan ve ulemeden pek çok kimseler idareci sınıfa karşı sessiz kalınmaması gereğini anlamışlardır. Bu uyanış, âlimlere duyulan saygı ve hürmeti artırdığı gibi, devlet ricali nezdinde de değer kazanmalarına vesile olmuştur.

Bağdat'ı istilâ eden Hulâgu komutasındaki Moğol kuvvetlerinin 658/1260 de Suriye'de Aynu câlût denilen yerde bozguna uğratılmasından sonra Suriye'deki siyasî hâkimiyetin Memlûk'lerin eline geçtiği görülmüştür¹. Böylece Memlûk'ler hudutlarını, Şarkta Rakka'dan Fırat'a kadar uzatmışlar, ayrıca Mekke ve Medîne'yi de ellerine geçirmişlerdir. Bu arada Haçlılar, Sultan Baybars, Kalâvûn ve Eşraf Halîl tarafından imha edilmiş, Abbâsîler döneminden itibaren zaman zaman büyük tehlike arzeden Alevî ve İsmâîlî'lerin bâkiyeleri de Baybars tarafından susturulmuştur.

Yukarıda kısmen temas ettiğimiz gibi, İbn Kayyim el-Cevziyye doğmadan önce Suriye, Zâhir Baybars'ın idaresi altında istikrara kavuşmuştur. Bu arada ilmî faaliyetler yeniden canlanmış, İmam Nevevî (v. 676/1277) gibi âlimler yetişmiştir.

Müellifin doğduğu yıllarda Memlûk Sultanı Eşraf Halîl'in 689-693/1290-1294 elinde idi. Ancak dahilî çekişmeler devam ettiğinden Eşraf Halîl, Emir Baydar, Lâçîn ve Bahâdır tarafından acımasız bir şekilde öldürülmüştür². Müellifin çocukluğu yıllarında Moğol tehlikesi devam etmekte, Memlûk sultanlığı dahilî bir mücadele içinde bulunmakta idi. Bu mücadele bir müddet devam ettikten sonra saltanat üçüncü defa Nâsırü'd-Dîn Muhammed'in 709-741/1309-1340 eline geçmiş, otuz sekiz yıllık iktidarı İbn Kayyim el-Cevziyye'nin yetişmesinde ve ilmî hüviyetini kazanmasında büyük rol oynamıştır. Hayatının son on yılı ise, iktidar mücadelesinde bulunan emirlerin kargaşalıklarla dolu askerî idaresi altında geçmiştir. Bu durum, sultanların istikrarlı bir hayat yaşamadığını, her an ölüm tehlikesi ile karşı karşıya geldiklerini açıkça göstermektedir.

b-) İlmî Durum

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin yaşadığı Memlûkler devrinde, haçlı akınları ve Moğol istilâsı ile iyice duraklayan ilmî ve kültürel hayatın tekrar canlandığını görürüz. İlim adamlarının devlet otoritesindeki yerini anlayan Memlûk sultanları, ilim ve kültürün devleti ayakta tutan önemli unsurlardan biri olduğunu anlamışlardı. Bu anlayış içindeki tutumları ile gerek ilim adamlarının gerekse halkın sevgisini kazanmışlardı.

1- İbn Keşîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIII, 220-221; İbn Tağrî Berdî, en-Nucûmu'z-zâhira, VII, 79-80.

2- en-Nucûmu'z-Zâhira, VII, 17.

Bağdat'ın düşmesi ile sarsılan ve çöken ilmi ve kültürel hayatı yeniden canlandırmak ve teessüs ettirmek için ilim adamları seferber olmuşlar, Memlûk Sultanı, emir ve vâlileri de, cami, mescit, zâviye, medrese, rıbat, hankâh ve köprüler yaptırarak ulemanın faaliyetlerine iştirak etmişlerdir¹. Bu devirde Memlûk sultanlığının bellibaşlı kültür merkezleri olan Kahire, Dimaşk ve Bağdat'ta yapılan, *Zâhiriyye*, *Mansûriyye* ve *Nâsûriyye* medreseleri bu maksatla inşa edilmişlerdir. İlmî faaliyetler, önceki devirlerde olduğu gibi, çeşitli sahalarda devam etmiş, din ve Arap Dili ile ilgili pek çok kıymetli eserler telif edilmiştir². Mesela, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin çok sayıdaki eserleri, çağdaşı Tâcuddîn b. 'Ataillah'ın (v. 709/1309) *el-Hikemu'l-Atâiyye*, Takiyyuddîn b. Dakîk el-'İd'in *Şerhu'l-Umde*, Hâfız en-Nesefî'nin kelâm ilmine âit *'Umdetu Akideti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâ'a* gibi eserler devrin ilmî çalışmalarının apaçık örnekleridir. Bu arada İbn Kayyim el-Cevziyye'nin hocası İbn Teymiyye'nin (v. 728/1328) ismini bile zikretmek, bu devrin ilmî, fikrî ve dînî hayatı hakkında yeterli bilgi verir.

Bu devirde daha çok dînî ilimlere ehemmiyet verildiğini, Arap Dili ve Edebiyatı üzerindeki çalışmaların ise ikinci dereceye düştüğünü görürüz. Bununla beraber İbn Mâlik'in (v. 761/1359) *Muğni'l-Lebib*, *Şuzûru'z-Zehab*, *katru'n-Nedâ*, *el-Câmi'u's-Sağîr* ve *er-Ravdatu'l-Edebiyye Fî Şevâhidi 'Ulûmi'l-Arabiyye*'si sarf ve nahiv konularında kaleme alınan değerli eserlerdir. Yine bu devrin yetiştirdiği Celâluddîn Kazvîni (v. 739/1338) *et-Tevdih* adını verdiği *Telhisu'l-Miftâh*, İbn Manzûr (v. 711/1311) *Lisânu'l-Arab* ve Ahmed b. Ali el-Makarrî (v.770/1368) *el-Miftâhu'l-Munîr* gibi eserlerini yazmışlardır. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin çağdaşlarından Ebu'l-Fidâ' (v. 732/1331), İbn Kesîr (v.774/1373) ve ez-Zehabî (v. 748/1347) gibi tarihçiler, bugün elimizde bulunan tarihî eserlerini, İbn Kayyim el-Cevziyye'den on yıl önce vefat eden İbn Hallikân *Vefeyâtu'l-Ayân*, İbn Aybek es-Safedî (v. 764/1362) *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, İbn Şâkir el-Ketbî (v. 774/1372) *Fevâtu'l-Vefeyât* gibi terâcim kitaplarını telif etmişlerdir.

Siyasî ve ictimai meselelerin yoğun olduğu bu devirde alimler sâdece islâmî ilimlerle uğraşmamışlar, tıp, sosyal ve siyaset gibi ilim dallarına da önem vermişlerdir. Sultan I.âçîn 696-698 /1297-1299 zamanında İbn Tulûn Cami'inde Tıp tedrisatına başlanmıştır. Ayrıca Ahmed b. Muhammed b. er-Rif'a el-Mısri'nin (v.710/1310) *Bezlu'n-Nesâih eş-Şer'iyye Fimâ 'Ale's-Sultân ve Vülâti'l-Umûr ve Sâiri'r-Raiyye* ve Hasan b. Abdillâh el-Abbâs'ın *Esrâru'l-Uvel Fî Tedbiri'd-Duvel Fî's-Siyâse* adlı kitapları siyasî muhtevalı eserlerden bazılarıdır. Bu arada İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Ahbâru'n-Nisâ'* adlı eseri de kadınların cemiyetteki sosyal yönlerini dile getiren ictimai mevzudaki eserler arasında yer alır³.

1- Abdülazîm, İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 232-233.

2- Corcî Zeydân, Tarihîh u Âdâbi'l-Luğa el-Arabiyye, III, 121-125.

3- Abdülazîm, İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 65

c-) Dini ve İctimai Durum

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin yaşadığı yıllar, mezheb kavgalarının yoğun olduğu bir dönemdir. Bu sürtüşmeler büyük sıkıntılara yol açmış, hatta mezheb taraftarları arasında bile intikam ruhu yaratmıştır. Şii kollarından biri olan Râfizi'lerle Sunni'ler arasındaki mücadelelerin bunun bâriz bir misâlidir¹ Bağdat'ın istilâsı sırasında Râfizi'lere yakınlığı olan vezir İbn el-Alkâmî (v. 656/1258) Moğollarla işbirliği yaparak onları Bağdat'a daveti ve halifeyi öldürmelerini tavsiye etmesi tarihi Şii ve Sünni kavgalarının sonucu olsa gerek. Bu vezirin gâyesi, Sunnileri yok etmek, yerine Râfizi'lere getirmek; hilâfeti Abbâsî'lerden alıp Fâtîmî'lere devretmekti².

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin yaşadığı devirde büyük boyutlara varan dini çekişmelerden biri de, kökü çok eskilere dayanan fukahâ ve mutasavvıflar arasında cereyan eden çekişmelerdir. Hicri üçüncü asrın ikinci yarısında başlayan bu sürtüşmeler yıllar boyu devam etmiştir. Bu yüzden Zin-Nûni'l-Mısrî ve el-Hallâc gibi ehl-i tasavvuf'un ileri gelenlerinden bazı zevat'ın Bağdat mahkemelerine sevkedilmeleri görülmektedir³.

Bu mezheb kavgaları sadece itikadî ve kelâmî konularda kalmamış, aynı zamanda bazı fikhî meselelerde de fukaha arasında cereyan etmiştir. Şâfiî mezhebi fukahâsından Takiyyuddîn es-Subkî (v. 756/1355), Hanbelî mezhebi fukahâsından olan İbn Teymiyye (v. 728/1328), talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye ve taraftarları arasında talak ve diğer fikhî meseleler üzerinde tartışmalar öylesine büyümüş ve yaygın hâle gelmiştir ki aralarını bulmak için Sultan'ın müdahalesi ve aralarındaki kavgayı durdurması gerekmiştir⁴.

Gerek mutasavvıflarla fukaha, gerek diğer bâtil mezheplerle hak mezhepler gerekse fıkıh uleması arasında cereyan eden tartışmalar ve manasız mücadeleler, bu devrin fikhî hareketlerine hız vermiş, muhtelif ilim dallarında eserler yazılmasına vesile olmuştur.

Memlûk'ler devrinin altmış yıllık siyasî, dînî ve iktisadî hayatını yaşayan İbn Kayyim el-Cevziyye, cemiyette gördüğü dînî ve ictimai meselelere çözüm bulmak gayesiyle, zamanımıza kadar ulaşan, pek çok sayıda eser telif etmiş, fikir ve düşünceleriyle halkı birlik ve beraberliğe davet etmiştir.

Görülüyor ki bu devirde çeşitli mezhepler arasında cereyan eden şiddetli çatışmalar olmuştur. Bu çatışmalar o zaman fikir seviyesini aşmış husûmet ve düşmanlığa münce olmuş. Bu itibarla bu devrin mezheb ve fikir çatışmalarının

1- el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIII, 196.

2- en-Nucûmu'z-Zâhira, VII, 20.

3- Abdülazîm, İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 401.

4- a.e., s. 402.

düşünce hayatını iki yönden etkilediği müşahede edilebilir. Bunlardan biri, fikir çatışmaları neticesinde beliren ayrı görüşlerin düşünce hayatının zenginleşmesini sağlamış olmasıdır ki bu bir bakıma müsbet bir neticedir. Öbür taraftan bu fikir ve mezhep çatışmaları neticesinde meydana gelen mezhep taassubu hoş görülüşü ortadan kaldırmasına yol açmış ve onun yerine aşırı mezhep taassubunun yerleşmesine sebep olmuştur ki bu da işin menfi yönünü teşkil etmektedir.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Hayatı

a-) Doğumu ve Çocukluk Devri

İbn Kayyim el-Cevziyye adı ile bilinen müellifimiz Şam'daki el-Cevziyye¹ medresesi kayımı'nın oğludur. Tam adı, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Sad, künyesi ise Ebû Abdillâh'dır.

Kaynaklardaki kayıtlara göre, İbn Kayyim el-Cevziyye 691/1292 yılı Safer ayının yedisinde, Şam'ın güney doğusuna düşen ve ellibeş mil uzağında bulunan *Ĥavrân* kasabasına bağlı *Zer'a* köyünde, ilim ve fazileti ile tanınan dindar bir âilede dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta iken âilesi ile birlikte Dimâşk'a gelip yerleşmiş, gençlik yıllarını burada geçirdiği gibi tahsil hayatına da bu şehirde başlamıştır. Bu itibarla bir çok kaynaklarda müellifimiz iki ayrı yere nisbet edilir; Biri doğum yeri olan *Zer'a*, diğeri de yetişip büyüdüğü, tahsil ve vazife yaptığı *Dimâşk'tir*².

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin çocukluk yıllarının nasıl geçtiğini bilmiyoruz, ancak, diğer tanınmış âilelerin çocukları gibi, bunun da Şam'ın sosyal çevresinde, hayat gâilesinden uzak ve huzur içinde büyüdüğü muhakkaktır. Fakat âilesinin dindar oluşunu ve hatta fakih ve medrese kayımının oğlu olduğu düşünülürse, müellifimizin muhafazakâr bir âile ve çevrede yetiştiği, bu sebeple küçük yaştan itibaren oyun ve eğelenceden mahrum kaldığı da gözden uzak tutulamaz. Bu sâde hayatının yanı sıra müellifimiz ilk dinî bilgilerini âilesinden aldığı ve hatta ilk tahsili için babasının önüne diz çöktüğü, kaynaklarda zikredilmektedir³. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin devrin büyük ilim merkezlerinden biri olan Şam'da

1- el-Cevziyye; Ebu'l-Ferec b. el-Cevzi'nin (v. 597/1200) Şam şehrindeki buğday pazarının bulunduğu yerde yaptırdığı mekteb'in adıdır. 1327/1909 yılında mahkeme salonu olarak kullanılan bu bina bilahare kapatılmıştır. Bir süre sonra aynı bina kızılây hayriye cemiyeti tarafından tekrar açılmış sıbyan mektebi olarak istihdam edilmiştir. Bilgi için bk. İbn el-Verdi, *Te-timmetu'l-Muhtaşar*, II, 400-401.

2- eş-Safedî, el-Vâfi bi'l-Vefeyât, II, 270; İbn Keşîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIV, 234; İbn Tağrî Berdî, el-Menhelu's-Şâfi, II, vr. 247/b, Nuruosmaniye küt. 3428-29 numarada kayıtlı (yazma); en-Nucûmu'z-Zâhire X, 249.; İbn Hacer, ed-Duraru'l-Kâmine, IV 21.

3- el-Vâfi bi'l-Vefeyât, II, 271.

yetişmesi, tahsil hayatında kendisine büyük imkânlar sağlamıştır. Zira sonraları mutehassis olduğu dîni ilimlerdeki meşhur hocaları burada bulmuş, onların feyzinden ve derin ilminden faydalanmıştır. 697/1297 de vefat eden rüya tabircisi Şihabuddîn Ahmed b. Abdirrahmân'ın¹ ilim meclislerine katılıp derslerini dinlediğine göre, tahsil hayatına henüz altı veya yedi yaşında iken-başladığı anlaşılır.

b-) Gençliği ve Tahsili

Kaynaklardaki ifâdelerden anlaşıldığına göre, İbn Kayyim el-Cevziyye dîni sahanın çeşitli dallarında ihtisaslaşmış meşhur âlimlerden muhtelif dersler almıştır². Buna göre: eş-Şeyh Safiyyuddîn el-Hind (v. 715/1315), Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve eş-Şeyh İsmâil b. Muhammed el-Harrânî (v. 729/1328)'den usûl ve fıkıh derslerini almış ayrıca bu hocasından, İbn Kudâme 620/1223) *el-Mukni*, Âmidî'nin (v. 631/1233) *el-İhkâm*, Fahrüddîn er-Râzî'nin (v.606/1210) *el-Muhassal*, *el-Mahsûl* ve *el-Erba'in* adlı eserlerini okumuştur³. Bu arada Zeynuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Ebî Nasr İbn eş-Şirâzî eş-Şâfi' (v. 714/1314), Sadruddîn İsmâil ; Yusuf b. Mektûm es-Suveydî (v. 716/1316), Ebû bekr b. Ahmed b. Abdiddâim en-Nablusî (v. 718/1318), Takiyyuddîn Süleymân b. Hamza Ebu'l-Fadl el-Makdisî (v.715/1315), İsâ b. Abdirrahmân es-Sâlihî el-Hanbelî (v. 717/1317) ve Ummu Muhammed Fâtıma bint İbrâhîm b. Muhammed b. Cevher el-Betâihî (v. 711/1311)'den hadis dersini dinlemiştir.⁴ Ancak hemen şunu ifâde etmek gerekir ki İbn Kayyim el-Cevziyye, feraiz dersini ilk önce babasından daha sonra da hocaları el-Harraânî ve İbn Teymiyye'den okumuştur. Aybek es-Sâfedî, müellifin babasının ferâiz ilminde otoriter olduğunu kaydederek yetişmesindeki en büyük âmilin babası olduğunu açıkça ifâde etmektedir⁵.

Şüphesiz İbn Kayyim el-Cevziyye sadece dîni ilimleri tahsil etmekle kalmamış aynı zamanda devrinin ileri gelen hocalarından Muhammed b. Ebî'l-Fetli el-Ba'ibekki el-Hanbelî (v. 709/1309) ve Mecduddîn Ebûbekr b. Muhammed el-Mursî et-Tûnusî eş-Şâfiî (v. 718/1318)'den Arap Dili ve Edebiyatı dersini almış, ayrıca, hocası el-Balbekki'den Ebu'l-Bekâ'nın *el-Mulahhas* adlı eserini, sonra da sırasıyla, Abdulkâhir el-Curcânî'nin (v. 474/1081) *el-Curcainiyye* adı ile bilinen *el-Cumel*, İbn Mâlik'in (v. 672/1274) *el-Elfiye* adlı eserlerin tamamını yine İbn Mâlik'in *el-Kâfiye eş-Şâfiye* adlı eserin çoğunu okumuştur. Hocası Necmuddîn'den ise, İbn Üsfûr'un (v. 669/1271) *el-Mukarrıb*'inden bazı bölümler okumuştur.⁶

1- a.e., II, 271; el-Menbelu's-Şâfi, II, vr. 247/b.

2- el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIV, 234; el-Vâfi bi'l-Vefeyât, II, 271.

3- el-Vâfi bi'l-Vefeyât, II, 271; el-Menbulu's-Şâfi, II, ver. 247/b.

4- el-Vâfi bi'l-Vefeyât, II, 271.

5- a.e., II, 271.

6- a.e., II, 271.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin yukarıda zikri geçen hocaları dışında, kendilerinden hangi dersler okuduğu bilinmeyen, fakat kaynakların zikrettiği diğer hocaları da şunlardır:

Şihâbüddîn Ahmed b. Abdirrahmân b. Abdilmu'min b. Ni'me el-Makdisî el-Hanbelî (v. 697/1298),¹ 'Alâuddîn, Alî b. Muzaffer b. İbrâhîm b. Omer b. Yezîd el-İskenderânî (v. 716/1316),² Ebûbekr b. Munzir b. Zeyniddîn Ahmed b. Abdiddaim b. Ni'me el-Makdisî el-Hanbelî (718/1318),³ Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed eş-Şirâzî ed-Dîneverî (v. 723/1323),⁴ Behâuddîn Kâsım b. Muzaffer b. Mahmûd b. 'Aşâkir ed-Dimaşkî (v. 723/1323),⁵ Ebu'l-Feth Mûsâ b. Muhammed b. Ebi'l-Huseyn Ahmed el-Yûnînî el-Ba'ibekki (v. 626/1228),⁶ Zeynuddîn Eyyûb b. Ni'me b. Ahmed b. Ca'fer el-Kehhâl en-Nablusî ed-Dimaşkî (v. 730/1330),⁷ Muhammed b. İbrâhîm b. Sa'dillah b. Cemâa b. 'Alî b. Hâzım b. Sahr b. Hacer el-Kinânî el-Hamevî eş-Şâfiî (v. 733/1333)⁸.

Yukarıda temas ettiğimiz gibi, İbn Kayyim el-Cevziyye, devrin ileri gelen hocalarından çeşitli dersler almış, ancak bunlar arasında rahlesinin önüne en çok diz çöktüğü İbn Teymiyye olmuştur. Zira bu hocasının 712/1312 yılında Mısır'dan Şam'a dönmesiyle başlayan talebeliği uzun yıllar devam etmiştir. Gençliğinin en verimli ve en hararetlî yıllarını İbn Teymiyye'nin öğrencisi olarak geçiren müellifimiz, onun dîni sahadaki geniş ilminden faydalandığı gibi, fikir ve düşüncelerinin de tesiri altında kalmış, hocasının hayat tarzını kabul eden sâdik bir talebesi olmuştur.⁹ Ancak, bu hocasına karşı büyük nezaket göstermekle berâber ilmi sahada akıl ve mantığına ters düşen hususlarda onun görüşlerine karşı çıkmaktan da çekinmemiştir¹⁰.

İbn Kayyim el-Cevziyye, yukarıda da ifâde edildiği gibi gerek hocasına ve gerekse diğer kişilere karşı takındığı tavır ve hareketlerinde nezaket kâidelerinin dışına asla taşmazdı. Onun güzel huyu ve ahlâkı hakkında kendisine çok yakın bulunan ve birlikte uzun bir mesâi sarfeden talebesi İbn Kesir'in bize naklettiği

1- el-Menhelu's-Şâfi, II, vr. 247/b; el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIII, 353; ed-Dâvûdi, Tabakâtü'l-Mufessirîn, II, 91.

2- ed-Duraru'l-Kâmine, II, 204-205; Şezerâtu'z-Zehab, VI, 39; el-Bidâye ve'n-Nihâye, XVI, 78; en-Nucûmu'z-Zâhire, IX, 255.

3- Şezerâtu'z-Zehab, VI, 48; en-Nucûmu'z-Zâhire, IX, 242.

4- el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIV, 109-110; Şezerâtu'z-Zehab, VI, 62.

5- el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIV, 108; ed-Duraru'l-Kâmine, II, 323-324.

6- el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIV, 126; ed-Duraru'l-Kâmine, V, 153.

7- ed-Duraru'l-Kâmine, I, 464; Şezerâtu'z-Zehab, VI, 93.

8- el-Vâfi bi'l-Vefeyât, II, 18-20; el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIV, 163; Tabakâtü'l-Mufessirîn, II, 48-50.

9- en-Nucûm ez-Zâhire, X, 249;

10- İbn Kayyim el-Cevziyye, Zâdu'l-Me'âd Fi Haydi Hayri'l-İbâj IV, 253-254.

şu ifâdeler dikkat çekicidir: "İbn Kayyim el-Cevziyye devamlı mücâdelede bulunmasına ye durmadan telif etmesine rağmen, zamanımızda onun kadar çok ibâdet edeni görmedim; namaza durduğunda kıyam, rukû ve sucûd'u son derece uzatırdı. Bundan dolayı bazan arkadaşlarının tenkidine uğrardı. Buna rağmen ibâdetini aynı minval üzere devam ettirirdi.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin ahlâkı güzel olduğu kadar kırâtı da güzeldi. Herkes'e karşı büyük sempatisi vardı, kimseye haset etmez, eziyet vermez ve kimseye karşı kin gütmezdi".¹

İbn Kayyim el-Cevziyye, hocası İbn Teymiyye'nin hayatında fenâ muamelelere mârûz kalmış ve Mescid-i İbrâhîm'e yapılan ziyaretin aleyhinde bulunduğundan dolayı, hapse atılmıştır. Ayrıca talak ve müsabaka ile ilgili meselelerde verdiği fetvâlar, devrinin fukahasıyla ihtilâf'a düşmesine müncer olmuş, bu yüzden bir çok defa hapse atılmıştır.²

Bir müddet Mekke'de kalan İbn Kayyim el-Cevziyye, burada sürekli ibâdetinde bulunması ve Kâbe'yi sık sık tavaf etmesi, Mekkeli'lerin dikkatini çekmiş, hep onun bu hâlimden söz etmişlerdir.³

Hanbelî mezhebine mensup bulunan müellifimiz, bu mezhebin bütün fikirlerine gözü kapalı riâyet etmiyor, umumiyetle hocası İbn Teymiyye'nin görüşlerine katılıyor, gerçeğe ve kendi mantığına en uygun olanı benimsiyordu.

c-) Meşğul Olduğu İşler ve Vefatı

Ömrünün büyük bir kısmını dînî ilimleri tahsil ederek geçiren İbn Kayyim el-Cevziyye, Şam'da bulunan Sadriyye medresesindeki müderrisliği yanı sıra, babasının kayyimi olduğu el-Cevziyye'nin de uzun zaman imamlığını yapmıştır.⁴ Kendisinden bahseden kaynaklar bu iki görevi dışında devlet kademelerinde her hangi bir vazife yaptığını zikretmezler. Fakat müderrislik ve imamlık görevleri ile birlikte irşatta bulunduğu ve konferanslar verdiği de bazı kaynaklarda zikredilmektedir.⁵ Hatta konferanslarının bazıları olaylara sebebiyet vermiş ve bu yüzden mahkemelik olmuştur.

Kudüs'e yaptığı ziyareti sırasında okuduğu bir cuma hutbesinde Hz. İbrâhîm'in (a.s) kabrini ziyaret ile ilgili görüşünü açıklamış, bu ziyaretin yasak olduğunu söylemiştir. Kudüs dönüşü Nablus'a uğradığında, kendisini karşılayan cemaatin isteği üzerine, burada bir konferans vermiş, aynı konuya deyinerek

1- el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIV, 234-235.

2- ed-Duraru'l-Kâmine, IV, 23; Tabâkaâtü'l-Mufessirin, II, 91-92.

3- Tabâkaâtü'l-Mufessirin, II, 92.

4- a.e., II, 92.

5- Taqiyuddîn es-Subkî, es-Seyfu's-Şukayl, (naşirin mukaddimesi).

Kudüs'ta söylediklerini burada da aynen tekrarlamıştır. Yaptığı bu konuşmalarından ötürü hakkında şikâyet vaki olmuş ve sorguya çekilmiştir. Kendisine tevcih edilen ithamın doğru olmadığını ileri sürerek kendini savunma neticesinde serbest bırakılmıştır¹.

Kaynakların bildirdiğine göre, İbn Kayyim el-Cevziyye 751/1350 yılı Recep ayının onüçü perşembe gecesı yatsı namazı vaktinde altmış yaşında iken vefat etmiştir.² Cenazesi ertesi gün kaldırılmış, öğle namazını müteâkıp, namazı önce Emevî sonra da Cerrâh camiinde kılınmıştır. Cenazesi görkemli bir törenle, e-beveyninin medfun bulunduğu Bâbu's-Sağır mezarlığına götürülerek burada toprağa verilmiştir. Törene kadılar, ileri gelenler, sâlih kişiler, ilim adamları ve küçük büyük binlerce insan katılmıştır.³

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin ölümü ile islâm âlemi, takriben bundan altı buçuk asır önce, büyük bir ilim adamını, eşsiz bir mücâhid imamı, selef-i sâlih'in hararetili bir savunucusunu ve hürdüşüncenin bir liderini kaybetmişti. Fakat O, geride bıraktığı ve günümüze kadar değerini kaybetmeyen eserleriyle hâla yaşamakta ve selef-i sâlih'in yolundan ayrılanlara karşı mücadelesini sürdürmücek tedir.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin biyografisinden ve eserlerinden bahseden eski ve yeni olmak üzere pek çok kaynak onu övmüş ve ilmî şahsiyetinden söz etmiştir.⁴

Daha önce ifâde ettiğimiz gibi İbn Kayyim el-Cevziyye çok yönlü bir şahsiyettir. Telif ettiği eserlerle birlikte onun hayattaki mücadelesi de küçükseniyecek derecede önemlidir. Bu arada ilmî mesai ve hayat mücadelesinden arta kalan zamanını da talebelere hasretmek süretiyle değerlendirmeye çalışan müellifin verimli bir hayat geçirdiği anlaşılmaktadır. Hiç şüphesiz bir şahıs, kendisinden

1- a.e., (naşirin mukaddimesi).

2- el-Vâfi bi'l-Vefeyât, II, 272; Tabakâtu'l-Mufessirin, II, 93.

3- el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIV, 253; Şezerâtu'z-Zehab, VI, 170.

4- İbn Kayyim el-Cevziyye'nin biyografisi ile ilgili geniş bilgi için bk. ez-Zehabi, el-'İber Fi Ahbâri'l-Beşer, var. 382/a, Köprülü küt. 1084 numarada kayıtlı (yazma); el-Vâfi bi'l-Vefeyât, II, 270-272; el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIV, 234-235; Zeyl Tabakâtu'l-Hanâbile, II, 447-452; ed-Duraru'l-Kâmine, III, 400; el-Menheli's-Sâfi, II, vr. 247/b; en-Nucûmu'z-Zâhire, X X, 249, es-Suyûti, Buğyetu'l-Vu'ât, s. 25; Tabakâtu'l-Mufessirin, II, 90-93; Şezerâtu'z-Zehab, VI, 168; eş-Sevkânî, el-Bedru't-Tâli, II, 143; İbn el-Âlûsi, Cîlâu'l-Ayney, s. 25; Muhammed b. Ebî Bekr, er-Raddu'l-Vâfir, s. 35; eş-Şaffî, Muhtaşar Tabakâtu'l-Hanâbile, s. 61; GAL, II, 127 (105); suppl., II, 126; Corci Zeydân, Târîhu Âdâbu'l-Luğa el-Arabiyye, II, 264; ez-Zirikli, el-A'lâm, VI, 280;; İA. İbn Kayyim el-Cevziyye mad.; İbn Kayyim el-Cevziyye, et-Tabbu'n-Nebevî (naşirinin mukaddimesi); İbn Kayyim el-Cevziyye, zâdu'l-Me'âd Fi Hedyi Hayri'l-İbâd (naşiri Şuayb el-Arna'ûti ve 'Abdulkâdir el-Arna'ûti'nin mukaddimesi).

sonra bıraktığı ilmi eserler yanında yetiştirdiği talebelerle şöhret bulmaktadır. Bu her iki özellik de tam anlamıyla İbn Kayyim el-Cevziyye'de bulunmaktadır. Külliyyetli miktarda ve pek çok alanda oldukça beğenilen ve ilmi değeri yüksek eserler telif eden bu zat aynı zamanda, kendi devirlerinde ve kendilerinden sonraki devirlerde geniş yankılar meydana getiren Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî el-Hanbelî (v. 744/1343), Ebu'l-Fidâ' İsmâîl b. Omer b. Kesîr el-Busrevî (v. 774/1373), Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ahmed b. Receb el-Bağdâdî el-Hanbelî (v. 975/1393) ve Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilkâdir en-Nablusî el-Hanbelî (v. 797/1395) gibi ilmi eserleriyle bilinen talebeler de yetiştirmiştir. Ayrıca iki oğlu; Abdullah (v. 756/1355) ile İbrâhîm (v. 767/1365) de talebeleri arasında yer almıştır.

Bazı kaynaklarda İbn Kayyim el-Cevziyye'nin altı talebesinin adı geçmekte ise de bu rakamdan daha fazla insan yetiştirdiği muhakkaktır. Ancak kaynaklarda zikredilen bu altı talebeye İbn Kayyim el-Cevziyye'nin hangi dersleri okuttuğu hakkında ayrıntılı bilgilere rastlanmamaktadır. Şu kadar var ki İbn Kudâme ile en-Nablusî'nin kendisinden özellikle fıkıh dersini okuduğu bilinmektedir¹.

İlmi ve Edebi Şahsiyeti :

Daha önce zikredildiği gibi, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin yaşadığı devirde, Mısır ve Şam ilmi faaliyetlerin yoğun olduğu birer ilim merkezi hâline gelmişti. Bu yüzden muhtelif ilim dallarında birçok kitap yazılmış, büyük sayıda ilim adamı yetişmişti. Böyle bir devirde tahsil hayatına atılan müellifimiz elbette mevcut imkânlardan faydalanacak ve kendisini en mükemmel bir şekilde yetiştirme fırsatını bulacaktı. İbn Kayyim el-Cevziyye islâm dîni esaslarını. Arap dili ve edebiyatını, Kelâm ve Tasavvuf ilmini öğrenmek için bu dallarda kendisine ders verebilecek faziletli hocaları kolaylıkla bulmuştur. Ders aldığı hocalardan öğrendikleri ile kalmamış, eline geçen her kitabı okuyup anlamaya çalışmıştır².

Müellifin telifatını gözden geçirdiğimizde Onun, geniş kültüre sâhip, ilmi seviyesi yüksek ve emsali ender bulunan bir şahsiyet olduğunu görürüz. O, muhtelif ilim dallarında öğrenim yapmış, bu dallarda kitaplar yazmıştır.

Mesela fıkıh ve usûl ilminde; *İlâmu'l-Muvekkîn, et-Turuku'l-Hikmiyye Fî es-Siyâse eş-Şerîyye* ve *Kitâbu's-Salât ve Ahkâmı Târikîha,*

Tasavvuf'ta; *Medâricu's-Sâlikîn, el-Fevâid, Ravdatu'l-Muhibbîn* ve *Uddetu's-Sâbirîn* ve *Zehretu's-Şâkirîn,*

Kelâm'de; *Şifâu'l-Alîl, es-Savâiku'l-Mursele 'ale'-Cehmiyye, İctimâu'l-Cuyûş'l-İslâmiyye 'alâ Gazvi'l-Muattile ve'l-Cehmiyye, el-Kâfiye eş-Şâfiye, Hâdi'l-Ervâh ilâ Bilâdi'l-Efraâh* ve *Kitâbu'r-Rûh.,*

1- Zâdu'l-Me'âd (naşirin mukaddimesi); el-A'lâm, VII, 81.

2- Tabakâtu'l Mufessirin, II, 92.

Siyer'de; *Zâdu'l-Meâd Fi Hedyi Hayri'l-'Îbâd*.

Tarihte : *Ahbâru'n-Nisâ'* ve

Nahiv'de; *Maâni el-Edevât ve'l-Ĥurûf* gibi eserler yazmıştır. Bu da müellifin çok yönlü bir ilim adamı olduğunu gösterir. O, fıkıhçılığı yanında hem kelâmcı hem müfessir hem mutasavvıf hem de Arap dili ve edebiyatçısıdır.¹ Biz, dil ve edebiyat yönüne ağırlık vererek onun bu yönünü ortaya koymaya çalışacağız.

İbn Kayyim el-Cevziyye, devrinde geniş ölçüde yaygın olan dîni ilimlerde üstün başarılar sağladığı gibi, Arap dili ve edebiyatında da oldukça başarı göstermiş, bu konuda kendisine muâsir bulunan ulema'nın güvenini kazanmıştır. Konumuzun son kısmını oluşturan *Maâni el-Edevât ve'l-Ĥurûf* adlı kitabını, bazı ulemâ'nın isteği üzerine telif etmesi, Arap diline haâkimiyetini gösteren bâriz bir delildir. Ayrıca, telif ettiği diğer kitaplarda görülen edebî üslubu, her konu ile mütenâsip manzum beyitler getirmesi, onun bu ilim dalında da büyük payı olduğunu gösterir.

Müellif çok sayıda şiir ezberlemiş, işlediği konularda şahit olarak getirdiği beyitleri ezberinden yazmıştır. Aynı zamanda kendisi de şiir söylemiştir. Bu konuda, beyitleri cemedden *el-Kâfiye eş-Şâfiye* adlı manzum bir eseri mevcuttur. Ancak söylediği şiir edebî olmaktan ziyade ilmîdir.

İbn Kayyim el-Cevziyye, ilim ve amelden yoksun olanları yermek için şairin şu beyitlerini şahit olarak getirmiştir:

Lâ teĥde'anneke'l-liĥâu ve's-şuvaru
tis'atu a'sâri men terâ baĥaru
fi şecari's-sirdi minhum meşelun
lehâ ruvâu ve mâ lehâ semeru² (x)

"Şekil ve dış görünüşleri seni aldatmasın. Gördüğün o kimselerin onda dokuzu boştur, câhildir. Onlar, görünüşü güzel olan fakat meyvesi bulunmayan sedir ağacına benzerler".

Ayrıca Kur'an'da bu gibi kimselerin ne şekilde tasvir edildiğini gösteren şu âyet-i kerime'yi zikretmiş; Ve izâ ra'eytehum tu'cibuke ecsâmuhum ve in yeĥûlû tesme'likâvlihim keennehum ĥuşubun musennedeh.³ "Ey Muhammed! Onlara

1- Tabaĥâtu'l-Mufessirin, II, 96; Şezerâtu'z-Zeheb, VI, 158.

2- Miftâhu Dâri's-Sa'âde, I, 115.

(x) Bu derginin basıldığı matbaada Arapça metin basma imkânı bulunmadığından, makalemizde geçen Arapça ifâdeler, genellikle İslâm Ansiklopedisinde uygulanan transkripsiyon sistemine uyularak latin harflerle verilmiştir.

3- LXIII (Munâfikûn), 4.

baktığın zaman cusseleri hoşuna gider; Konuşurlarsa sözlerini dinlersin: tıpkı, sıralanmış kof kütük gibidirler” ve aynı mânada söylenen şu iki beyti de şahit olarak getirmiştir:

Zevâmilü lil-esfâri lâ'İlme 'indehum
biceyyidihâ illâ ke'İlmi'l-ebâ'iri
le'amruke mâ yedri el-be'İru izâ gedâ
bievsâkihi ev râha fi el-ğarâiri ¹

”Onlar, taşıdıkları kitapların değerini bilmeyen, bu konudaki bilgileri, develerin bilgisini aşmayan kimselerdir. Yemin ederim ki deve, sırtındaki yükü ile sefere çıktığında veya seferden geri döndüğünde, taşıdığı çuvalarda ne olduğunu bilemez”.

Görülüyor ki İbn Kayyim el-Cevziyye aynı mânada iki ayrı şairin beyitlerini istediği konuda şahit olarak gösterebilmiştir. Bu da, O'nun şiir zevkine-sâhip bulunduğunu ortaya koyar.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Miftâhu dâri's-Saâde* adlı eserinde ilim adamlarının faziletlerini dile getirerek:” Âlim kimse, can bedenden ayrılınca, fânidir, fakat geride bıraktığı eserleriyle insanlar arasındaki değeri bâkidir. Câhil ise, her ne kadar diri görünse de aslında O, insanlar arasında ölüden farksızdır” der ve aşağıdaki mısraları bu maksatla ilgili olarak nakleder:

Ve fi el-cehli kâble'l-mevti mevtun liehlihi
ve ecsâmuhum kâble'l-ğubûri ğubûru
ve ervâhuhum fi vahşetin min cusûmihim
ve leyse lehum hattâ en-nuşûri -nusu ²

”Cehâlet içinde olanlar, daha ölmeden ölüdür. Cüsseleri can vermeden kabirliktir. O'nların ruhları vücûtlarında yabancıdır. Kıyâmete kadar varlıkları yok gibidir”.

Ayrıca, aynı mânada şairin şu beytini zikreder:

Ğad mâte ğavmun ve mâ mâtet mekârimuhum
ve 'âşet ve hum fi en-nâsi emvâtu ³

”Öyle kimseler vardır ki, yok olup gitmiştir. Fakat iyilikleri ve geride bıraktıkları güzel eserleri bâkî kalmıştır. Yine öyle kimseler vardır ki, yeryüzünde yaşarlar fakat insanlar arasında bir ölü gibidirler”.

1- Miftâhu Dâri's-Saâde, 115.

2- a.e. İ, 137.

3- a.e., I, 137.

Taklid'i savunanlara karşı çetin bir mücâdelede bulunan müellif, muarızlarına şu beytini okur:

Fein kunte lâ tedrî fetilke muşîbetun
ve in kunte tedrî fe'l-muşîbetu a'zamu ¹

"Eğer gerçeği bilmiyorsan, bu bir musibettir. Şayet gerçeği biliyor ve buna uymuyorsan, bu defa musibet daha da büyüktür".

İbn Kayyim el-Cevziye, insanları doğru yola sevketmede büyük payı bulunan devlet ricalı ile din adamlarının önemini dile getirirken, insanların doğru yolda kalmaları veya sapmaları bunlara bağlı olduğunu vurgular, konu ile ilgili olarak İbn Mubârek'in şu beyitlerini zikreder:

Raeytu'z-zunûbe tumîtu'l-kulûbe
ve kad yûrişu'z-zulle idmânuhâ
ve terku'z-zunûbi hayâtu'l-kulûbi
ve hayrun linefsike 'ışyûnuhâ
ve hel efsede'd-Dîne illâ el-mulûku
ve aḥbâru sûin ve ruhbânuhâ ²

"Günahların gönülleri öldürdüğünü gördüm. Onu işlemek, alışkanlık hâline getirmek insanı zillete düşürür. Günahları terketmek gönüllere hayat bahşeder. Günaha karşı isyân etmen senin için daha hayırlıdır. Dîni ifsad eden, hükümdar, kötü niyetli âlim ve râhiplerden başka kim olabilir!".

Verilen bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, müellifimiz büyük sayıda şiir ezberlemiş, bunlardan istediği beyti istediği konuda kullanabilmiştir. Ayrıca değişik konularda şiir söylemiş, bu şiirleriyle ehl-i sünnet'in yolundan sapanlara, Cehmiye ve Cebriye gibi fırkalara karşı ehl-i sünnet'in mezhebini savunmuştur. *el-Kâfiye eş-Şâfiye Fi'l-İntisârî li'l-Fırka en-Nâciye* adını verdiği *Kasîde en-Nûniyye*'sinde yer alan Cehmiye fırkasının başı olan Cehm b. Safvân es-Semerkandî hakkında yazdığı şu beyitler örnek olarak gösterilebilir.

Cehm bin şafvâne ve ş'atuhu'l-ülâ
ceḥadû şifâti'l-Ḥâlîki'd-Deyyâni
bel 'aṭṭalû minhu's-semâvâti'l-'ulâ
ve'l-'arşe eḥlûhu mine'r-Raḥmâni ³

"Cehm b. Safvân ile ilk yandaşları, Allah'ın sıfatlarını inkâr ettiler. Üstelik gökyüzünü Onsuz, Arşu âlâ'yı da Rahmân'sız bıraktılar".

1- İ'âmu'l-Muvekki'in, II, 191; Miftâhu Dâri's-Sâ'de, I, 1404-105.

2- İ'lâmu'l-Muvekki'in, I, 10.

3- el-Kâfiye eş-Şâfiye, s. 12; es-Seyf eş-Şukayl, s. 24

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin üslûbunda şüirden bazı iktibaslarda bulunduğu görülür, ancak bu iktibaslar, üslûbunda bir zorluk veya ifâdesinde bir bozukluk meydana getirmez. Okuyucu hiç zorlanmadan ifâdelerini açık bir üslûb içinde okur, merakını kolaylıkla anlar.

Örneğin İbn Kayyim el-Cevziyye, tabiûn'dan ileri gelen ulemâ'nın gerçeklere son derece bağlılıklarını dile getiren şu ifâdeleri:

Yesirûne ma'a'l-Hakkı eyne sâret rekâibuh, ve yesteķillûne ma'aş-şavâbi ħaysu istekallet meğâribuh. İzâ bedâ lehumu'd-delîlu bieĥzetihî ħârû ileyhi zer-fâtin ve vuĥdâna, ve izâ de'âhumuu'r-Rasûlu ilâ emrin intedebû ileyhi ve lâ yes'elûne 'alâ mâ ħâle burĥânâ. ¹

"Onlar haktan yanadır; hak nerede ise, onlar da oradadır. Doğruluktan ayrılmazlar; doğruluk nerede istikrar bulmuşsa, oraya göç ederlerdi. Daha câzip daha kuvvetli bir delil zuhur edince, toplu veya münferid olarak onun ardından koşarlardı. Rasûl onları bir işe davet ettiğinde, emrini yerine getirir, sebebini sormazlardı", şairin şu beytinden iktibas etmiştir:

Lê yes'elûne eĥâhum ĥîne yendubuhum
fî en-nâibâti 'alâ mâ ħâle burĥânâ ²

Sıkıntılı günlerde kardeşleri onlara bir görev verdiğiinde, bu emrin sebebini sormazlardı".

Ayrıca örneğini sunduğumuz bu üslûb'da "rekâibuh, meğâribuh" ve "vuĥdâna, burĥânâ" kelimeleri arasında seci sanatı mevcuttur. "sâret rekâibuh" ve istekallet meğâribuh" cümlelerinde ise mecâzî bir ifâde vardır.

Müellifimiz şüirden iktibaslarda bulunduğu gibi, Kur'an ve hadîst'ten de iktibaslarda bulunmuştur. O, dinde hîle'ye cevaz verenlerin diliyle şöyle der:

Ķâle aşĥâbu'l-ĥiyeli: Ķad ekşertum min zemmi'l-ĥiyeli, ve eclebtum biĥeyli'l-edilleti ve riclihâ ve semînihâ ve mehzûlihâ. ³ "Dinde hîle'ye cevaz verenler şöyle der: Siz, dinde hîle'yi kabul edenleri yermek için hem çok delil getirdiniz, hem de zayıf ve kuvvetli ne kadar delil varsa hepsini serdedip yaygara kopardınız".

İbn Kayyim el-Cevziyye bu ifâdeyi, Vestefziz meni's-teta'te minhum bişav-tike veclib 'aleyhim biĥaylike ve riclike.....⁴ "Sesinle, gücünün yettiğini Yerrinden oynat, onlara karşı yaya ve atlılarınla haykırarak yürü...", âyetinden

1- 'Abdul'azim, İbn Kayyim.el-Cevziyye, s. 81.

2- a.e., s. 81.

3- İ'lâmu'l-Muvekķ'în, III, 201.

4- XVII (İsrâ), 64.

iktibas etmiştir. Ayrıca bu ifadede "es-semîn" kelimesi kuvvetli, el-mehzûl" kelimesi de zayıf delil için istiâre olarak kullanılmıştır.

Müellifimiz, yeri geldikçe eserlerinde darbı meseller de kullanmıştır. Meselâ, kendileri sapık yolda oldukları halde, muhaliflerini sapıklıkla itham eden taklitçiler'e cevap verirken, meşhur şu darbimeseli kullanmıştır: Remetnî bidâihâ ve insellet ¹ "Hastalığını bana bulaştırdı, sonra da süzülüp kaçtı".

İbn Kayyim el-Cevziyye, devrindeki yazı üslûbu özelliklerinden biri olan seci sânatından etkilendiği gibi, içinde yaşadığı siyasi ortamın havasından da etkilenmiş, yazılarında siyasi ifâedeler kullanmıştır. Meselâ selefin yolundan ayrılan sapık fırkalara karşı verdiği cevaplardan birinde aynen şöyle der:

Fe 'alâ sebîl'l-mecâzi enzelû hunâ en-nuşûşa menzilete'l-Hâlifeti'l-'âcizi fi hazîhi'l-elmâni. Lehû eş-sikketu ve'l-ḥuḥbetu, ve mâ lehû ḥukmun nâfizun ve lâ sulṭânun. ²

"Mecâzi mânada diyebiliriz ki, sapık fırkaların burada ileri sürdükleri deliller tıpkı zamanımızdaki âciz halife'nin durumuna benzer; adı, sadece tedavülde olan paralarda ve camilerde okunan hutbelerde geçer. Onun ne bir nüfûzu ne de bir yetkisi vardır".

Müellif bu sözleriyle, halife'nin yetkisini yitirdiğini, bütün devlet işleri Sultan'ın insiyatifinde bulunduğunu, halife'nin adı, sadece para üzerinde yazılı bulunduğunu ve sadece hutbelerde kendisine dua edildiğın ifâde etmek istemiştir.

İbn Kayyim el-Cevziyye, dil ve edebiyat babında güçlü olduğu gibi, nahiv konularında da üstün başarı sağlamış, nahivci " en-Nahvî " vasfına sahip olmuştur.³ Onun nahiv ile ilgili olarak yaptığı tahliller eserlerinde, özellikle *Zâdu'l-Me'âd* adlı eserinde sık sık rastlamak mümkündür.⁴

Müellifimizin ilmî ve edebî şahsiyeti ile ilgili olarak kaynakların verdiği detaylı bilgilerden ve bizzat kendisinin telif ettiği eserlerden de anlaşıldığı vecihiyle kendi devrinde ve kendisinden sonraki asırlarda bile takdir edilmiş ve övülmeye mazhar olmuştur. Hatta ilmî ve edebî şahsiyetin tesiri altında kalan kişilerin, onun görüşlerinden ilham alıp eserlerinde nakiller yaptıkları görülmektedir.⁵ Netice itibariyle denebilirki İbn Kayyim el-Cevziyye'nin ilmî ve edebî şahsiyeti hem kendi devrinde ve hem de kendisinden sonraki devirlerde tanınmış ender düşünürlerden birisidir.

1- 'Abdul'âzîm, İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 82.

2- İctima'u'l-Cuyûşi'l-İsîâm-yye, s. 26.

3- Ṭabakâtu'l-Mufessirin, II, 90; Şezerâtu'z-Zehab, VI, 279.

4- Zâdu'l-Me'âd Fi Hedyi Ḥayri'l-İbâd, I, 29,35 36,90

5- el-Bikâ'î, Naẓmu'd-Durar, I, 73-74.

Müellifin en önemli özelliklerinden birisi de onun velîd bir müellif olmasıdır. Hayatından bahsederken onun tek yönlü olmadığı, çeşitli yönleri bulunduğu ve bunun gereği olarak değişik sahalarda eser verdiği kaydedilmişti. Muhtelif kaynaklar, eserlerinin çokluğundan bahsetmekte ve farklı rakamlar vermektedir. Meselâ, müellifimizin *Zâdu'l-Me'âd* adlı eserinin naşiri Tahâ 'Abdurraûf Tâhâ, onun 59¹ ve Brockelmann 52² eserini zikrederken, ed-Dâvûdî 47³, İbn İmâd 45⁴, İbn Tağrî Berdî 22⁵ ve İbn-Aybek es-Safedî de 19⁶ eserini kayde geçmişlerdir. Adı geçen kaynaklarda İbn Kayyim el-Cevziyye'nin eserlerinin miktarları yanında isim olarak da anılmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde kaynakların müellifimiz ile ilgili tesbit ettikleri teliflerin sayı itibarıyla, bugüne kadar bilinenlerden daha fazla olduğu görülmüştür. Bu araştırmalardan anlaşıldığına göre, onun 90'a ulaşan eseri bulunmaktadır. Bu eserlerin büyük bir kısmı basılmıştır.

İbn Kayyim el-Cevziyye, hemen hemen bütün dînî eserlerinde, önce Kur'ân ve hadîs metinlerine yer vermekte ve bu metinlerden hükümler çıkarmaktadır. Sonra da bu hükümleri teker teker değerlendirmeye tabi tutarak neticeye bağlamaktadır. Ayrıca meseleyi sonuca bağlamak için yaptığı değerlendirmeler, esasında konunun önevine göre, ya Kur'ân âyetleri ve hadîsler'den, ya da şii'r'den çok miktarda şahit kullanmakta, gerekiyorsa getirdiği bu şahitlere akli delilleri de ilâve etmektedir. Ayrıca eserlerinin hemen hemen hepsinde, devrinde veya devrinden önceki ilim adamlarının fikirlerine saygı gösterdiği, onların görüşlerini ihmal etmediği, bu görüşlere büyük ölçüde yer verdiği görülmektedir.

İbn Kayyim el-Cevziyye belirli bir konuda araştırma yaparken eleştirmek istediği bir husus varsa, önce kendine göre makul delilleri serdede, sonra da muarızlarına ait delilleri getirerek bunları teker teker çürütmeğe çalışır. Ayrıca yaptığı ilmi araştırma ve işlediği konularda mezhep taassubunda bulunmaksızın hür düşüncesiyle hareket ettiği, iradesine bağlı olarak kendine yön verdiği bariz bir şekilde görülür.

Müellif ilmi münakaşalarında Kur'ân ve hadîs'ten bol şahit getirmekle birlikte akıl gücüne de büyük ölçüde değer verir, buna paralel olarak âmiyâne taklitçiliğe şiddetle karşı çıkar. Yaptığı ilmi tartışmalarda muarızlarına kesinlikle fırsat vermez. Üzerinde duracağı konuya esas teşkil eden nakli delilleri ileri sürer, sonra da bu delillerden hüküm çıkarma cihetine gider.

- 1- *Zâdu'l-Me'âd*, cnaşirin mukaddimesi).
- 2- GAL, II, 128-129; suppl., II, 126-128.
- 3- *Tabakâtu'l-Mufessirin*, II, 92-93.
- 4- *Şezerâtu'z-Zehab*, VI, 169-170.
- 5- *el-Menhelu's-Şâfi*, II, vr. 247/b.
- 6- *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, II, 271-272.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin ilmi çalışmalarında takip ettiği metod'un bir başka yanı da ileri sürdüğü bir mes'eleyi veya kendi görüşünü Kur'an ayetlerinden ve Hz. Peygamber'in hadis'lerinden şahitler getirmesi, ashâb-ı kirâm, tabiün, tebe-i tabiün'den nakiller yapması ve bazı ilim adamlarının görüşlerine yer vermesidir. Müellifin bu metodu, telif ettiği eserlerin pek çoğunda bârız bir şekilde göze çarpar.¹

Ma'ânî el-Edevât Ve'l-Hurûf Adlı Eseri

a-) İbn Kayyim'den Önce Harf ve Edat ile ilgili çalışmalar

Arap dilinde kullanılan harf ve edatlarla ilgili olarak ilk araştırma yapan ve bu konuda müstakil eser yazan İbn Kayyim el-Cevziyye olmamıştır. Dil ve tabakat kitaplarında zikredildiğine göre, bu konuda müellifimizden önce değişik asırlarda, ya harf ve edatlar adıyla ya da değişik adlar altında işlenmiştir. Ancak konu ile ilgili olarak telif edilen eserlerin pek çoğu zamanla kaybolmuş, bunlardan günümüze kadar intikal edenlerin sayısı oldukça azdır. Bu konuda yapılan çalışmalar bize, ya telif edilen bu eserlerin adlarıyla ya da bunlardan yapılan nakillerle intikal etmiştir.

Kaynak kitapların verdiği bilgiye göre, konu ile ilgili olarak İbn Kayyim el-Cevziyye'den önce çalışanlar, yaşadıkları asırlara göre şöyle sıralanabilir; Alî b. Hamza el-Kisâî (v. 183/799),² İbn el-Mubârak (v. 250/864),³ el-Muberrid (v. 286/899),⁴ ez-Zeccâc (v.337/948),⁵ el-Âmidî (v. 370/980),⁶ Alî b. İsâ er-Rummânî (v. 384/994),⁷ Ebulkâsım Husayn b. el-Velid b. el-Arif (v. 390/1000),⁸ Muhammed b. Cafer el-Kazzâz (v. 412/1021),⁹ Ebû Nasr Hasan b. Esed el-Fârikî (v. 487/1094),¹⁰ Ebulhasen Alî b. Faddâl b. Alî b. Gâlib el-Mucâşîf (v.479/1086),¹¹ et-Tebrîzî (v. 502/1108)¹² Muhammed b. Alî el-Hiyemî (v. 642/1147)¹³ ve başkaları.

1- İbn Kayyim el-Cevziyye'nin metodu ile ilgili olarak örnekler için bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitâbu's-Şalât ve' A'l-kâmu Târikiha, s. 110-111,113; İ'lâmü'l-Muvekkî'in, II, 165 181,260, 274; III, 201 298.

2- İbn Nedîm, el-Fihrist, s. 66; Buğyetü'l-Vu'ât, II, 164.

3- el-Fihrist, s. 79.

4- Yâkût el-Hemevî, Mu'cemu'l-l-Udebâ , VII, 143.

5- İbn Hâyr, Fahrâsa, s. 319.

6- Mu'cemu'l-Udebâ', VIII, 86; el-Kifri, İnbâhu'r-Ruvât, I, 287.

7- İbn el-Enbârî, Nuzhetu'l-Elbbâ', s. 234.

8- Fahrâsa, s. 320.

9- a.e., s. 363.

10- el-Murâdî, el-Cenâ ed-Dâni, s. 58, dipnoi 204.

11- Mu'cemu'l-Udebâ', V, 290.

12- el-İrbilî, Cevâhîru'l-Edebe, s. 125

13- Buğyetü'l-Vu'cât, I, 158

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin yaşadığı devirden önceki devirlerde, harf ve edatların mânaları ile ilgili olarak yazılan eserler yanısıra, müellifin çağdaşı olan Hasen b. Kâsım el-Murâdî tarafından bu konu kaleme alınmış, geniş bir şekilde işlenmiştir. el-Murâdî *el-Cene'd-Dânî Fî Hurûfi'l-Ma'ânî* adını verdiği bu eserinde, yüzden fazla harf'i ele almış, bunların mânalarını işlemiştir.

Arap dili ve edebiyatında büyük rolü olan harf ve edatlarla ilgili müstakil eserler yazıldığı gibi, bu konu, gerek dilciler, gerek usûlcüler ve gerekse belâgatçılar tarafından ele alınmış telif edilen kitaplara serpiştirilmiş veya müstakil bölümler tahsis edilmiştir. Ayrıca harf ve edatların taşıdığı mânalar hakkında dilciler arasında büyük çapta ihtilâf vukû bulmuştur.¹

Meselâ, İbn Kuteybe (v. 256/879) *Edebu'l-Kâtib* adlı eserinde, bu konu için müstakil bir-bölüm ayırmış, Kûfe ekolünün görüşünü benimseyerek haflerin birden fazla mâna taşıdığını ifade etmiştir. İbn Siduh (v. 458/1065) da, *el-Muhassas* adlı eserinde, *Huruûfu'l-Ma'ânî* başlığı altında harflerin mânalarını kaleme almış, Kûfe'lilerin görüşünü savunmuştur.³ Ayrıca İbn Cinnî (v. 392/1001) *el-Hasâis* adlı eserinde harflerin mânaları ile ilgili müstakil bir bahis ayırarak iki ekolün görüşüne yer vermiştir.⁴ İbn Hişâm (v. 761/1359) da *Muğni'l-Lebib* adlı eserinde, harf ve edatlarla ilgili olarak Basra ve Kûfeliilerin görüşlerini zikretmiş, Kûfeliilerin görüşünü benimseyerek, eserinin birinci cildinin tamamını ve ikinci ciltten de bazı sahifeler ayırarak bir bâb hâlinde bu konuyu işlemiştir.⁵

Bütün bu bilgilerden anlaşılıyor ki, Arap dilinde harf ve edatla ilgili geniş çapta çalışmalar yapılmış ve değerli eserler telif edilmiştir. Ancak İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Ma'ânî el-Edevât ve'l-Hurûf* adlı eseri, kendi devrine kadar yazılanlardan tamamen farklı bir husûsiyet arz etmektedir. Müellif bu eserinde, Arap dilinde kullanılan harf ve edatların islâm hukûku ile ilişkilerini ortaya koymuş, fikhî meselelerde bazı yorumların yapılmasında ve hüküm çıkarılmasında bu harf ve edatların tesirini örneklerle ve uygulamalı bir şekilde göstermeye çalışmıştır. Denilebilir ki bu konuda da kendisinden öncekilerin yapmadığı bir hizmeti büyük bir başarı ile ifâ etmiştir. Bu yönü ile eser, dilciler tarafından harf ve edatlarla ilgili olarak ileri sürülen tâlî mânalara temas edip onları tahlil etmekten ziyade doğrudan doğruya islâm hukûku ile olan ilişkisi üzerinde durmaktadır. Özellikle eserde harf, ve edatların hukûkî meselelere kazandırdığı değişik mânalar söz konusu edildiği zaman sık sık şahit kabilinden Kur'ân âyetlerine müracaat edilmesi ve bu konuda Kur'ân-î Kerim'deki muhtelif âyetlerin delil olarak zikredilmesi,

1- el-Cene'd Dâni, s. 33.

2- İbn Kuteybe, Edebu'l-Kâtib, 536-547.

3- İbn Siduh, el-Muhassas, XIV, 44.

4- İbn Cinnî, el-Hasâis, II, 306-315.

5- İbn Hişâm, Muğni'l-Lebib, I, 13-336; II, 339-374.

harf ve edatların mânalarını destekleyecek şekilde sıralanması nazari dikkati çeken bir husus olmaktadır.

Bu itibarla daha önce ifâde edildiği gibi, harf ve edatlar bu eserde işlenirken taşıdıkları değişik mânalarını gösteren şevahit daha ziyade Kur'ân'dan seçilmiş bulunmaktadır. Müellif, dilcilerin bu konudaki görüşlerine zaman zaman yer vermesine rağmen onların düşüncelerini tartışma mevzuu yapmamıştır.

b-) Eserin İçindekiler ve Kaynakları

Müellif, *Ma'ânî el-Edevât ve'l-Hurûf* adlı eserine besmele ve hamdele ile başlayarak klasik bir giriş yaptıktan sonra, bazı fıkıh ulemasının, fikhî hükümleri yakından ilgilendiren harf ve edatların mânalarını ihtivâ eden bir kitap yazmasını kendinden talep etmeleri üzerine kaleme aldığını ifâde eder. Ayrıca fikhî meselelerin çözümünde büyük rolü olan harf ve edatların muhtelif mânalarını bilmenin önemine işâret eder. Müellif diğer eserler de yaptığı gibi bu eserinde de konunun ehemmiyetine ve nevine göre şahitler getirir. Bu eserde işlenen edatlar fikhî meselelerle ilgili olduğundan şahitleri daha çok Kur'ân âyetlerinden getirdiği, *Ahbârü'n-Nisa'* adlı eserinde ise konu gereği şahitleri çoğunlukla şüirden seçtiği görülür.¹

Müellif, fikhî meselelerle ilgili bulunan harf ve edatları, şart ifâde eden veya etmeyenler olarak ikiye ayırdıktan sonra bunlardan şart-*cezâ* (cevap) durumunda bulunanların on iki edat olduğunu zikreder ve bunları; Men, mâ, mehmâ ve eyyu gibi zarf mânası taşımayan, sadece isim, metâ, eyne, ennâ ve haysuma gibi zarf mânasında isim, in, izmâ ve izâmâ gibi zarf olmak üzere üç'e ayırır. Şart ifâde etmeyen edatlarıda; hattâ âzene, illâ en âzene illâ biizni ve izâmâ gibi fikhî terim hâlinde kullanılan, kullu, kulle mâ, lâkinne, Fi, ev, ellezi ve elletî gibi terim durumunda olmayan edatlar olarak ikiye ayırır. Müellif ayrıca nidâ edatı olan "yâ" harfini zikrederek illâ gibi harfleri de işler ve bu maksatla kullanılan, gayru, sirvâ, lâyekûnu, leyse, helâ, mâhelâ, hâşâ ve inşâellâh gibi edatlara da yer verir².

Müellif, söz konusu eserinde işlediği konuları yirmi iki bâb'ta toplamış, her bâb'ı, edat'ın önemine göre fasıllara ayırmıştır. Meselâ, şart edatı olan "in" harfine elli iki fasıl ayırmıştır.³ Müellif ayrıca, konuya girmeden önce işleyeceği edatlarla ilgili hususları aydınlatıcı mahiyette sorular sorarak konunun izahına geçmiştir.

1- *Ahbârü'n-Nisâ'*, 5,15,20,37,56,79,102,144,231,243.

2- İbn Kayyim vel-Cevziyye ve Eseri *Ma'ânî el-Edevât ve'l-Hurûf* (doktora tezimiz), s.1-2 (Metin kısmı).

3- a.e., s. 5-57.

İbn Kayyim el-Cevziyye, iŝlâm hukûkunu ilgilendiren meselelerin hallinde önemli yeri bulunan harf ve edatları iŝlerken muhtelif mezhep imamları, dilciler ve kırâat âlimlerinin görüşlerine büyük ölçüde yer vermiştir. Özellikle imam Muhammed (v. 189/804)'in görüşlerine geniş çapta yer vermiş,¹ onun el-Câmi u'l-Kebîr ve diğ er eserlerinden nakillerde bulunmuştur.² Ancak müellif, harf ve edatlar hakkında, dilciler tarafından zikredilen tâli mânaları nazari itibara almamış, edatların sebep oldukları görüş ayrılıklarına deyinmemiş ve bu hususta tartışmaya girmemiştir.

İbn Kayyim el-Cevziyye, bu eserinde harf ve edatların mânalarını iŝlâm hukûku açısından ele alması hasebiyle, iŝlediğ i harf ve edatların mânalarını uygulamada tatbikat sahası olarak, talak, yemin ve ifak gibi konulardan meseleler seçmiş, fukahâ'nın görüşlerine baş vurmıştır. Eserde işlenen konular esas tîbriyle dille ilgili bulunduğ undan dilcilerin görüşlerine baş vurmaya ihmal etmemiş, el-Halîl b. Ahmed (v. 170/786, Sîbeveyh (v. 180/796), el-Muberrid (v. 286/899), el-Ehfeş (v. 215/830), el-Ferrâ' (v. 207/822), el-Kisâî (v. 189/895), ez-Zeccâc (v. 311/923), İbn Keysân (v. 299/912), Kutrub (v. 206/821), el-Mâzinî (v. 249/86u), Ebu'l-Hasen el-Kerhî (v. 340/952), İbnu's-Serrâc (v.316/929), Ebû Sa'îd (v. 386/996), Alî b. İŝâ er-Rabe'î (v. 420/1029) gibi Arap dilinde otorite kabul edilen dilcilerden nakillerde bulunmuştur.³

Müellif aynı zamanda, bu eserde iŝlediğ i harf ve edatlar için şahit olarak getirdiğ i âyetlerdeki kırâatleri belirlemek üzere pek çok kurrâ'nın kırâatine baş vurmıştır. Bu eserde kırâatlerine yer verilen kurrâ'nın adları şöyle sıralanabilir:

Abdulah b. Mes'ûd (v. 32/653), Ubeyy b. Ka'b (v.21/642), Hafs (v. 180/796), İkrime (v. 149/766), Katâde (v. 117/735), Nâfi (v. 1969/785), Mucâhid (v. 103/721), İbn Âmir (v. 188/804), Hasenu'l-Basrî (v. 110/728), el-A'meş (v. 148/765), İbn Kaŝîr (v. 120/738), Nasr b. Âsım (v. 90/708), Ebû Recâ (v. 105/723), Câbir b. Zeyd (v. 128/745), el-Cuhderî (v. 231/845), İbn Muhaysin (v.123/740), Ebû Hayva (v. 203/818) ve Yahyâ b. Sâbit (v. 460/1068).⁴

Bu eser telif edilirken müellifin pek çok kaynak kitaba baş vurduğ u, ya görüşlerine müracat ettiğ i ilim adamlarının adlarını ya da istifâde ettiğ i kitapların bizzat isimlerini zikretmesiyle anlaşılmaktadır. Eseri telif ederken müellifin yararlandığı kaynaklar:

el-Halîl b. Ahmed'in *Kitâbu'l-Ayn*, Sîbeveyh'in *el-Kitâb*, Ebû Yûsuf'un *el-Emâli*, İmam Muhammed'in *el-Câmi u'l-Kebîr*, *el-İmlâ'*, ve *Kitabu's-Salât*,

1- a.e., s. 22,23,26,27,70,97,98,110,112,117,119,141,142,152,154,170,173,174,181,185,186,188,192.

2- el-Câmi'ul'l-Kebîr, s. 28,33,34,41,4,46,60.

3- İbn Kayyim el-Cevziyye ve Eseri Ma'âni el-Edevât ve'l-Hurûf, s. 2,18,20,31,49,52,67,81,87, 81,91,100,102,104,124,130,134,136,153,169,200,212,219,229,259.

4- a.e., s. 5,14,20,41,51,79,103,167,231,249.

İbn Semâ a'nın *en-Nevâdir*, Bişr b. el-Velîd'in *el-İmâ'*, Ebu'l-Ûys es-Semerkan-dî'nin *Uyûmü'l-Mesâil*, el-Hâkim el-Celîl'in *el-Muntekâ* ve Ebu'l-Hasan el-Kerhî'nin *el-Muhtasar* adlı eserleridir.

c-) Nushanın Tavsifi

Maânî el-Edevât ve'l-Hurûf adlı eser pek çok müellif tarafından zikredilmiş ve onun İbn Kayyim el-Cevziyye'ye ait olduğu söylenmiştir. Meselâ, bunlardan es-Safedî,¹ ed-Dâvudî,² İbn Tağrî Berdî,³ es-Suyâtî,⁴ ve Kâtib Çelebi⁵ zikredilebilir.

Eserin bu yaygın şöhretine rağmen maalesef sadece bir nüshasına rastlamak mümkün olmuştur. İstanbul, Ankara ve Konya başta olmak üzere Türkiye'nin bellibaşlı kütüphanelerin yazma eserler katalogları gözden geçirilmesine rağmen, Süleymaniye kütüphanesindeki Lâleli bölümü 3499 numarada kayıtlı bulunan nüshasından başka ikinci bir nüshaya muttali olmak mümkün olmamıştır. Hatta eserlerine aldıkları kitapların yazma veya matbu buldukları hususunda genellikle bilgi veren, şayet yazma ise, nüshalarının buldukları kütüphaneleri zikreden bazı müellifler, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bu eserini diğer eserleri arasına bile almamıştır.⁶ Bu da, eserin bir başka nüshasının bulunma ihtimalini daha da azaltmaktadır.

Nushanın istinsah kaydinden anlaşıldığına göre, eldeki nüsha müellifin kendi el yazması değildir. İstinsah tarihi hicrî 966 yılı Şaban ayı olarak zikredilmiştir. Buna göre sözü edilen nüsha müellifin vefatından 215 sene sonra el-Hâc Muhammed Emîn es-Sirrî tarafından istinsah edilmiş, ancak bu istinsahın müellifin asıl nüshasından olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin kenarında yer alan tashihlere bakılırsa, bunun sonradan gözen geçirilerek tashih edildiği anlaşılmaktadır.

Eser, miklepli, şirazeli, sırt, serdap ve dudakları kırmızı deri, kapaklar ve miklep ebru kâğıttan bir cilt içinde 233 varaktır. Yazı okunaklı bir nesih olup, bablar ve fasıllar iç içe işlenmiş, şiirler için ayrı başlıklar konmamıştır.

d-) Nushanın İmlâ Hususiyetleri

Genellikle düzgün ve büyük hatalardan salim olarak istinsah edilmiş olan bu eserde Arap dili kurallarına uygun düşmeyen bazı imla hatalarına tesadüf

1- el-Vâfi bi'l-Vefeyât, II, 272.

2- Tabakâtu'l-Mufessirin, II, 93.

3- el-Münhelu's-Şâfi, II, vr. 248/a.

4- Buğyetu'l-Vu'ât, I, 63.

5- Keşfu'z-Zunûn, II, 1729

6- Bilgi için bk. al-A'lâm, VI, 280-281; GAL., II, 127 (105); suppl. II, 126-128.

edilmektedir. Meselâ, "Hâkezâ" kelimesinin sonundaki med harfi, "elif" ile yazılması gerekirken "yâ" ile "Mecrâ" kelimesinin sonundaki med harfi "yâ" ile yazılması gerekirken, "elif" ile "Lâyahlû" fiilinin sonu "elif"siz yazılması gerekirken, "elif" ile, "Mesâil" kelimesi, "hemze" ile yazılması gerekirken, "yâ" ile yazılmıştır.

Ayrıca müstensih bazı âyetlerde atıf edatı olan "fe" harfi yerine "vav" harfini, bazı âyetlerde de aksini kullanmıştır. Misal olarak getirilen bazı âyetlere kelime ilâve edilmesi, göze batan eksikliklerden biridir.